

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

FILMOVÁ A TELEVIZNÍ FAKULTA

Filmové, televizní a fotografické umění a nová média

Scenáristika a dramaturgie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Ideologie v životopisných filmech o Nursultanu
Nazarbajevovi**

Insar Jussupov

Vedoucí práce: Mgr. Helena Bendová

Oponent práce:

Datum obhajoby: 10.9.2018

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2018

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

FILM AND TV SCHOOL

Film, television, photography and new media

Screenwriting and dramaturgy

BACHELOR THESIS

**Ideology in biographical films about Nursultan
Nazarbayev**

Insar Jussupov

Thesis supervisor: Mgr. Helena Bendová

Thesis opponent:

Date of thesis defence: 10.9.2018

Academic degree: BcA.

Prague, 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

Ideologie v životopisných filmech o Nursultanu Nazarbajevovi

vypracoval(a) samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

.....

Insar Jussupov

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Poděkování

Děkuji mé matce MUDr. Dariyi Shakenové za lásku a podporu během studia. Děkuji též z celého srdce vedoucí práce Mgr. Heleně Bendové za cenné rady a čas, který mi udělila.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá kultem osobnosti v životopisných filmech a seriálu o současném kazašském prezidentovi Nursultanu Nazarbajevovi. Jádrem práce tvoří narativní analýza, jež si klade za cíl prozkoumat rysy kultu osobnosti, které se v dílech objevují. S přihlédnutím na poznatky z oblasti kulturních studií se v práci píše o tom, jak se tato díla snaží ideologicky na diváka působit. Na příkladech se v práci ukazuje, jak ideologie v dílech diváka oslovuje a jaká kulturní specifika by případný divák měl mít, aby díla působila tak, jak autoři zamýšleli. V poslední části se rozebírá, jaký typ prezidenta dle zkoumaných děl Nursultan Nazarbajev je.

Abstract

This bachelor thesis is based on the cult of personality in biographical films and series about the present president of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev. At the heart of this thesis is a narrative analysis, which aims at exploring the features of the cult of personality that appear in the works. Taking into account the findings from the field of cultural studies, the thesis describes how the works try to appeal ideologically to the viewer. In the examples of the thesis, we can see how the ideology in the works addresses the audience and what cultural specifics are expected from the viewer to work as the authors intended. The last part discusses the matter of what kind of president Nursultan Nazarbayev is according to the works.

Seznam použitých zkratk

RK – Republika Kazachstán

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Teoretická část.....	10
2.1. Kulturní studia	10
2.2. Kódování a dekodování v pojetí Stuarta Halla	11
2.3. Ideologie podle Louise Althussera	12
3. Faktografická část.....	14
3.1. O prezidentovi Nursultanu Nazarbajevovi	14
3.2. O analyzovaných dílech	15
4. Analytická část.....	17
4.1. O kultu osobnosti Nursultana Nazarbajeva	17
4.2. Semknutí kolektivu	18
4.3. O kladech N. A. Nazarbajeva	19
4.4. O záporech N. A. Nazarbajeva	25
4.5. Nursultan a ideologie	27
4.6. Nursultan a sedmdesátá léta	28
4.7. Nursultan a osmdesátá léta.....	28
4.8. Nursultan jako prezident	29
5. Závěr.....	32
Seznam použitých pramenů a literatury	34

1. Úvod

Cílem této bakalářské práce je zkoumat postavu prezidenta Nursultana Nazarbajeva v jeho životopisných filmech. Zejména pak hledat odpověď na to, jedná-li se o snímky glorifikující žijícího prezidenta a jsou-li tak součástí kultu jeho osobnosti.

Toto téma jsem si vybral, protože mi záleží na směřování mé současné domoviny; České republiky. Chci českému čtenáři přiblížit nedemokratičnost panující v mé rodné zemi. A ukázat, že praktiky propagandy spjaté s totalitními režimy se uplatňují i v dnešní době. Vnímám stále větší vliv na současnou politiku a společnost z Ruska, země, která má podobně autokratického prezidenta. Obávám se, aby podobný model nevznikl tady. Takže mojí motivací je i ukázat, jak se takový režim projevuje. Vzhledem ke svému původu můžu mít taky na dané téma jedinečný pohled. Téma taky shledávám aktuálním i vzhledem k časovému vzniku filmů. To považuji i za jeden z možných důvodů, proč teoretická práce věnující se těmto filmům dosud nebyla napsána.

Zároveň je nutné zmínit, že jednou z inspirací pro můj bakalářský scénář byly právě tyto filmy a práce nad touto bakalářskou prací. Využívám motiv prostého dělníka, který narozdíl od filmového dělníka Nazarbajeva nemá tak otevřené dveře do světa.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a analytickou část.

V teoretické části čtenáře seznamuji s okruhy pojmů z kulturních studií. Mojí ambicí v bakalářské práci není důkladný historický průzkum životopisných filmů o Nazarbajevovi s ohledem na (ne)pravdivost reprezentace života prezidenta v nich, jelikož nejsem seznámen podrobně s historií země, ani zatím neexistuje dostatek věrohodných pramenů o jeho životě a činech. Věnovat se chci primárně scenáristickým postupům, které budují jeho obraz. Vzhledem k tomu, že se jedná o problematiku spjatou s tím, jak se skrze v kinematografii vytváří ideologické významy, opřu se vedle analýzy dramaturgické a narativní také o teoretické poznatky z kulturních studií, umožňující lépe pochopit, jak takovéto oslavné propagandistické filmy fungují.

Mojí dramaturgickou a narativní analýzu v praktické části strukturuje článek o kultu osobnosti od docenta Ústavu českých dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy PhDr. Jana Randáka, Ph.D.

2. Teoretická část

2.1. Kulturní studia

Vznikají v šedesátých letech okolo Centra pro současná kulturní studia v Birminghamu. Pro tuhle dobu je příznačné stírání hranic mezi obory, či disciplínami, kterému se nevyhlo ani toto pole zkoumání. Barker zmiňuje: "Kulturní studia si (...) půjčila některé důležité koncepty z teoretických oblastí, jako jsou například marxismus, strukturalismus, post-strukturalismus a psychoanalýza."¹

Od neomarxistické teorie médií se kulturní studia liší tím, že za určující pokládají kulturu, a nikoli ekonomicko-politické vztahy.² Do oblasti svého zájmu začleňují i kulturu masovou. Narozdíl od předchozích věd, které se věnovaly jen kultuře vysoké, kulturní studia studují tvorbu a vštěpování kultury nebo významových map i v rámci kultury populární a "nízké".³

V rámci vývoje kulturních studií existují dva přístupy, které na sebe navazují, a to textuální a auditoriální. Reifová vysvětluje, že oba tyto proudy mají společné jádro: „Textuální a auditoriální směr s.k. považuje za nejpodstatnější vlastnost textu – polysémii, potenciálně neuzavřenou mnohost významů textu.“⁴

Textuální fáze trvala do osmdesátých let a do popředí stavěla převahu textu nad subjektem. Platil tehdy názor, že text čtenáře v jistém smyslu již prefabrikuje. A to tím způsobem, že čtenáře determinuje významem do předem autorem stanovených pozic.⁵ Podle tohoto směru subjekt vždy podléhá ideologii. Významným východiskem je zde pojem ideologie a její převahy nad subjekty od francouzského myslitele Louise Althussera, k němuž se o pár řádek níže vrátím podrobněji.

V auditoriální fázi, která přichází po textuální, kulturní studia pracují se schopností kulturně a subkulturně specifických subjektů ideologii zanesenou v

¹ BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006, s. 99.

² REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 241.

³ BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006, s. 98.

⁴ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 242.

⁵ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 242.

textu překonávat a rozličnými způsoby zpracovávat.⁶ Zde nastává jistý obrat od pojmu ideologie Althussera ke staršímu Gramsciho pojmu hegemonie. Reifová píše: "Ideje jsou neustále vyjednávány a modifikovány, aby odpovídaly každodenním zkušenostem podřízených tříd."⁷ Gramsci připouští opozici, která je ale neustále začleňovaná do hegemonie.

Na základě těchto myšlenek budu během své analýzy uvažovat nad tím, jakému divákovi je film určen a jaké kulturní a subkulturní specifika by měl mít, aby všechny pravděpodobně zamýšlené významy akceptoval.

2.2. Kódování a dekódování v pojetí Stuarda Halla

Teorie, která pochází z hlavy Stuarda Halla, významného představitele kulturních studií, staví na myšlence, že recipient si může z textu odnést něco jiného, než autor zamýšlel, neboť, jak Reifová zdůvodňuje, "odesílatel a adresát spolu nemusí sdílet tentýž interpretační rámec".⁸ Hall tak posouvá původně textuální pohled na kulturní díla k více auditoriálnímu. Jeho teorie stojí na jejich pomezí, protože sleduje jak taktiky uzavírání, tak i přístupy, jakými si čtenář text otevírá.

Stuart Hall upozorňuje na komplexnost televizního vysílání, neboť obsahuje diskurz aurální a vizuální. Obsahuje některé vlastnosti reprezentované věci, oproti například znakům lingvistickým. Hall však říká, že se nesmíme nechat oklamat zdánlivou realističností znaků. Ty mohou vést tím spíše k ideologickému účinku a zastírání existujících praktik kódování.⁹

Hall rozeznává tři postoje, které čtenář vůči textu může zaujmout.

1) Prvním postojem je dominantně-hegemonický. Divák přijímá konotovaný význam přímo a bez hlubší reflexe. Dá se říct, že se pohybuje uvnitř dominantního kódu.¹⁰

2) Druhý je postoj vyjednaného kódu, kdy divák souhlasně přitakává privilegovanému postavení dominantních definic události, ale v situační rovině si připouští výjimky k pravidlům.¹¹

⁶ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 242.

⁷ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 73.

⁸ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 281

⁹ HALL, Stuart. Kódování a dekódování. In *Teorie vědy* 2005, roč. 27, č. 2, s. 48.

¹⁰ HALL, Stuart. Kódování a dekódování. In *Teorie vědy* 2005, roč. 27, č. 2, s. 54.

3) Třetím je postoj v opozičním klíči. Divák dokonale chápe sdělení vymezené určitým diskurzem, ale sdělení dekóduje opačným způsobem. Například jakoukoli zmínku o "národním zájmu" čte jako zmínku o "zájmu třídním".¹²

Z toho plyne, že jsou filmy určitým způsobem zakódované, ale taky to, že nepůsobí na každého diváka stejným způsobem. Najdou se diváci, kteří sdělení filmu pochopí a ideologické významy najdou, ale nefungují na ně. Ve své práci budu zkoumat hlavně to, jaký obraz prezidenta se snaží zkoumané filmy podat a jak se snaží na diváka působit. Zároveň ale chci pracovat s tím, že některé scény nemusí být divákem jednoznačně podané a můžou být otevřené interpretaci.

2.3. Ideologie podle Louise Althussera

Reifová píše, že ideologie je "v dikci kritické teorie společnosti a zejména marxismu výraz pro soubor idejí vládnoucí třídy, která legitimizuje svou moc tím, že své partikulární zájmy prezentuje jako univerzální zájmy celé společnosti."¹³

K reprodukci výrobních vztahů dochází nejen ve škole, kde se děti učí vedle své odbornosti taky pravidla dobrého chování pro jejich roli ve společnosti. Dle Althussera jsou tato pravidla nastavená vládnoucí třídou a to doplňuje důležitou myšlenkou, že reprodukce pracovní síly není jenom reprodukcí dovedností, ale reprodukcí podrobení se pravidlům ustanoveného uspořádání; tj. reprodukcí podřízení se vládnoucí ideologii.¹⁴ Ve své práci se chci zaměřit taky na samotnou ideologii vevnitř filmu. Tedy to, jaká ideologie je nám představovaná v Sovětském svazu v době stalinismu, perestrojky, nebo jaká je ideologie současné RK.

Zároveň se chci zaměřit na samotné "hmotné" projevy ideologie ve filmu, které se projevují v gestech a činech, protože ideologie není jen soubor idejí, ale i žitá zkušenost. Např: „Pokleknutí v kostele“ je "hmotné" praktikování ideologie.

¹¹ HALL, Stuart. Kódování a dekódování. In *Teorie vědy* 2005, roč. 27, č. 2, s. 55.

¹² HALL, Stuart. Kódování a dekódování. In *Teorie vědy* 2005, roč. 27, č. 2, s. 57.

¹³ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 82.

¹⁴ ALTHUSSER, Louis. *Lenin and philosophy, and other essays*. New York: Monthly Review Press, 1971, s. 128-130.

Tezi o materiální podstatě ideologie podpořil Althusser tím, že existuje v aparátech, jejichž praktiky jsou materiálními.¹⁵

To podstatné, s čím přišel na rozdíl od svých marxistických předchůdců, kteří se spíše věnovali vztahům v ideologické základně, tedy vztahům ekonomickým, byl obrat ke zkoumání vztahů v nadstavbě, tedy v kulturní, státní a politické sféře. Tu ve své práci budu též analyzovat. Přirozeně, jelikož je film nejen o politické kariéře prezidenta ve státní správě.

Takže se budu věnovat i analýze zobrazení státních aparátů ve filmu, které se dělí na represivní, které pracují s násilím a zákonem, a ideologické, v jejichž spektru se objevují instituce jako rodina, škola či kultura, včetně kinematografie.

¹⁵ ALTHUSSER, Louis. *Lenin and philosophy, and other essays*. New York: Monthly Review Press, 1971, s. 166.

3. Faktografická část

3.1. O prezidentovi Nursultanu Nazarbajevovi

Jak jsem již zmínil, jádrem mého zkoumání nebude analýza historické pravdivosti událostí a vyobrazení postav. Nicméně pro představu a lepší orientaci v textu jsem sepsal několik informací ze života prezidenta, které jsou dostupné na internetu na oficiálních stránkách prezidenta republiky Kazachstán a ze stránek Online encyklopedie Britannica.

Nursultan se narodil 6. července 1940 do selské rodiny pastevce a dcery mully. Byl jejich čtvrtým dítětem. Žili v maloměstě Čemolgan na jihu republiky.

V roce 1960 vystudoval technickou vysokou školu v Dněprodzeržinsku. A v roce 1976 vystudoval vysokou školu stranickou v Moskvě.

Roku 1962 vstoupil do komunistické strany. Za deset let práce stanul v čele výboru metalurgického závodu. Politicky rostl, až se roku 1979 stal členem Politbyra, v roce 1984-89 byl předsedou rady ministrů, v letech 1989-91 byl prvním tajemníkem kazašské strany a také plnohodnotným členem Politbyra komunistické strany Sovětského svazu. V roce 1991 se neúčastní pokusu svrhnout Gorbačeva a odchází z Politbyra.

Téhož roku vyhláší nezávislost Kazachstánu na Sovětském svazu.

Na jeho popud se stává v roce 1995 novým hlavním městem Astana. Dnes moderně vybudované město v roce 1989 mělo pouhých 281 tisíc obyvatel. V roce 2017 dosáhlo svého miliónu.

Nursultan Abiševic Nazarbajev se stává prezidentem republiky Kazachstán 24. dubna 1990 a má právo jako jediný být volen na tuto pozici neomezeně.

V roce 2005 vítězí v třetích prezidentských volbách 91,15% hlasů.¹⁶

Parlament RK v roce 2010 uděluje Nursultanu Nazarbajevovi titul „Vůdce Národa“, jenž chrání jeho majetek a dělá ho imunního vůči stíhání. Téhož roku se pokusí Parlament zrušit referendem prezidentské volby na dvě období, aby mohl prezident setrvat nerušeně na pozici až do roku 2020. Nicméně tento plán je

¹⁶ Official site of the President of the Republic of Kazakhstan [online]. [cit. 30.7.2018]. Dostupné z: http://www.akorda.kz/en/republic_of_kazakhstan/president

nejvyšším soudem zamítnut. Nazarbayev vyhrává volby 95% většinou. Organizace pro bezpečnost a kooperaci v Evropě (OSCE) zjistila, že omezení politické aktivity v zemi a absence schůdného opozičního kandidáta, nedává voličům jinou smysluplnou volbu.¹⁷ Nazarbayev roce 2015 vyhrává další volby, opět s více než 95 procenty hlasů.¹⁸

3.2. O analyzovaných dílech

O životě Nursultana Nazarbayevovi vznikly v letech 2011 - 2016 celkově čtyři filmy a jeden čtyřdílný seriál. Název celé série, která se věnuje jeho životu má jméno *Путь Лидера*, v překladu: Cesta vůdce.

Producentem všech těchto děl je Kazakhfilm. Dle ruské wikipedie tato společnost v těchto letech vyprodukovala celkově třináct filmů, nebo seriálů, z čehož vyplývá že pět ze třinácti děl se věnuje životu prezidenta.¹⁹

Scénář je napsán, jak se píše v úvodních titulcích, na motivy knih Nursultana Nazarbayeva a vzpomínek jeho kolegů, přátel a společníků.

Filmy mají názvy *Путь Лидера: „Небо моего детства“*, *„Огненная река“* i *„Железная гора“* i *„Разрывающая замкнутый круг“* (V mém doslovném překladu: Cesta vůdce: „Nebe mého dětství“, „Ohnivá řeka“, „Železná hora“ a „Vymanit se z uzavřeného kruhu“

Všechny čtyři filmy režíroval kazašský režisér Rustem Abdrashev, který se částečně podílel i na scénáři.

Film využívá podobných narativních struktur jako seriál, ale liší se stylem hereckého projevu, formální kvalitou, ale i uchopením postavy prezidenta.

Po formální stránce se jedná o nedokonalé dílo, řemeslnou kvalitou oproti seriálu pokulhává. Co obě dvě díla spojuje je, že je na nich vidět drahá výprava.

¹⁷ Organization for Security and Co-operation in Europe [online]. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. ©2011 [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <https://www.osce.org/odihr/elections/75821>

¹⁸ Encyclopaedia Britannica [online]. The Editors of Encyclopaedia Britannica ©3.7.2018 [cit. 30.7.2018]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Nursultan-Nazarbayev>

¹⁹ Википедия [online]. ©27.7.2018 [cit. 30.7.2018]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%BE%D0%B2_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%B8_%C2%AB%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC%C2%BB

Na příkladech, které rozvedu v příštích kapitolách, se pokusím nastínit hlavní rozdíly obou dvou životopisných výtvorů.

Seriál nese název *Путь Лидера: „Так сложились звёзды“* (v mém volném překladu: Cesta vůdce: „Bylo to vepsáno ve hvězdách“).

Za režii a scénářem těchto snímků stojí ruský režisér Sergej Sněžkin, národní umělec Ruské federace. Filmy se liší nejen lepší řemeslnou kvalitou, ale i jemným posunutím vyznění postavy prezidenta. V potaz ale nutno vzít fakt, že se věnují pozdější, dospělejší fázi života N. Nazarbajeva.

Samotný seriál stal v přepočtu 77 milionů korun.

Všechna díla budu analyzovat jako celek, protože na sebe dějově navazují a spolu souvisí.

4. Analytická část

4.1. O kultu osobnosti Nursultana Nazarbajeva

Před šedesáti dvěma lety se konal dvacátý sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, na kterém se odsoudily diktátorské praktiky a kult osobnosti J. V. Stalina.

Chruščov během něho říká, že je glorifikace jedné osobnosti a její připodobňování jakémusi nadčlověku s nadpřirozenými vlastnostmi boha nepřijatelná.²⁰ Zmiňuje se o represích vůči stranickým spolupracovníkům a dalším obyvatelům země.

Menší část svého projevu věnuje i ideovému boji. Jako jeden příklad uvádí, že Stalin ohýbal dějiny ke svému obrazu. Připisoval si autorství Dějin Všesvazové komunistické strany (bolševiků.), které byly napsány kolektivem autorů a byly dle Chruščova již tak prosáklé kultem osobnosti J. V. Stalina. Chruščov se rozčiluje: "dějiny strany se staly jen pozadím pro činy Stalinovy geniality".²¹ Tento slavný diktátor se nedá ve všem srovnávat s prezidentem N. A. Nazarbajevem, ale jisté paralely tu jsou.

Filmy o něm, i když mají být životopisné, popisují převážně dějiny země na pozadí prezidentových činů a jeho vůdcovských kvalit, které ve své práci dále objasním. Prezidentovi se ve filmech připisují nejen zásluhy za progres země, ale zároveň se nesympaticky vykreslují mnozí významní státníci. Chruščov obdobně zmiňuje: "V mnoha filmech a beletristických dílech se Leninův obraz osvětluje nesprávně a nepřijatelně se snižuje."²² Ačkoliv svojí práci nechci stavět na historické analýze, ponížený obraz mnohých státníků ve filmech o N. A. Nazarbajevovi stojí za pozornost. Oproti tomu Nazarbajev je v nich glorifikován a je vyzdvihován nespočet jeho talentů, ať už vůdcovských, či lidských kvalit. Dá se říct, že stojí na výši morální, zároveň se jeví jako nejkompetentnější jedinec. Chruščov připomíná, že se Stalin rád díval na sebe sama ve filmech, ve kterých

²⁰ z projevu Nikity Sergejvice Chruščova na XX. sjezdu KSSS (tajemníka ÚV KSSS) dne 25. února 1956. Dostupné online: <http://www.praguecoldwar.cz/kult.htm>

²¹ z projevu Nikity Sergejvice Chruščova na XX. sjezdu KSSS (tajemníka ÚV KSSS) dne 25. února 1956. Dostupné online: <http://www.praguecoldwar.cz/kult.htm>

²² z projevu Nikity Sergejvice Chruščova na XX. sjezdu KSSS (tajemníka ÚV KSSS) dne 25. února 1956. Dostupné online: <http://www.praguecoldwar.cz/kult.htm>

je velikášsky vylíčen.²³ Podobností může být v tomto případě fakt, že prezident Nazarbajev ve filmech dokonce reálně vystupuje a je jejich vypravěčem.

Je znovu důležité připomenout, že rozsah represí a krutosti, které Stalin způsobil, se nedají ani v nejmenším srovnávat s prezidentem N. A. Nazarbajevem a ani není cílem práce zkoumat represe obou státníků. Čemu se chci v tomto úvodu o kultu osobnosti přiblížit, jsou paralely v uvažování o umělecké tvorbě zobrazující oba tyto politiky. Pojdme se podívat na to, k čemu všemu můžou tyto příběhy, mýty velkých osobností, sloužit.

4.2. Semknutí kolektivu

Randák říká, že "politické mýty jsou vyprávěcí symbolické útvary, které oslovují a působí na kolektiv."²⁴ Kolektivem se rozumí náboženský, státní, národní, ale i subkulturní atd.

Tyto příběhy se snaží na kolektiv působit a mít hlavně stmelovací efekt. Jsou často spojené s určitou ideologií a podle toho jsou i upraveny. Jinak byl vyzdvihován odkaz Jana Husa v obrozeneckém diskurzu a jinak v diskurzu komunistickém, kdy se zase interpretovala jeho činnost v kontextu třídního boje.²⁵ Nedá se tedy říct, že by vždy šlo o kultury osobnosti týkající se nutně někoho živého. Hlavní je si uvědomit, že se kultury osobnosti vytvářely v určitém dějinném, ale i společenském období. A skrz to se snaží nahlížet na minulost svým pohledem. Důležitá je tedy dějinná, společenská, ale i kulturní podmíněnost.²⁶ Jak Randák píše, tak je kult osobnosti "součástí adekvátně popisované skutečnosti, té minulé i současné. Je tedy častým prvkem toho, co bychom mohli nazvat historickými či politickými mýty, zapadá do jejich příběhu."²⁷

Filmy o Nazarbajevovi se historii a důležitým událostem v dějinách země věnují. Vracejí se do dávné minulosti a dotýkají se původu kazašské společnosti,

²³ z projevu Nikity Sergejevice Chruščova na XX. sjezdu KSSS (tajemníka ÚV KSSS) dne 25. února 1956. Dostupné online: <http://www.praguecoldwar.cz/kult.htm>

²⁴ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 5.

²⁵ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 13.

²⁶ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 7.

²⁷ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 13.

což je taky často součástí mýtu obecně. Mýtům jde o vytvoření jednotné kolektivní identity na základě vlastního příběhu, který dává vybraným událostem chtěný význam a smysl, využitelný pro současné politické účely. Zkoumané filmy, jak později rozvedu, tuto linii tradiční kazašské společnosti důmyslně rozvádějí a hrají na pověřčivou a spiritální notu. Jak to u kultu osobností bývá, nelze ani tyto filmy nazvat dílem logickým a racionálním. V příběhu se často hraje na emoce a afektovanost, kterou popíšu v následujících kapitolách.²⁸

Ne vždy kult osobnosti musí mít negativní nebo diktátorské konotace. Mnohdy je kult osobnosti vytvářen i v demokraticky smýšlejících zemích. Například po pádu komunismu v Čechách, jak Randák píše, vzniká kult osobnost T. G. Masaryka s jeho demokratickými odkazy.²⁹ Musíme si tedy uvědomit, že kult osobnosti jde ruku v ruce pravděpodobně s jakýmkoli politickým režimem a skrz něj na nás prosakuje její ideologie.

Osoba vyzdvihovaná kultem osobnosti a to, jak je zobrazena, je často ideologizovaným předobrazem a symbolem společnosti, který je současně společenským tmelem.³⁰

4.3. O kladech N. A. Nazarbajeva

Chruščov se ve svém rozboru kultu osobnosti J. V. Stalina snaží věnovat jeho záporům, ale přihlíží i na klady. Pojdme se tedy věnovat hlavnímu bodu programu a to jest - zobrazení kladů a záporů N. A. Nazarbajeva a tedy přiblížit se k odpovědi na otázku, jak je prezident N. A. Nazarbajev ve filmu zobrazen.

Randák říká: "Ať už danou postavu pojmenujeme jak chceme, například mučedník, svatý, hrdina, vůdce, vždy se jedná o člověka výjimečného, božího, politicky a sociálně uvědomělého."³¹ Pojdme si tedy ke každému tomuto přídavnému jménu zanalyzovat, jak se k tomu staví filmy.

²⁸ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 13.

²⁹ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 15.

³⁰ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 15.

³¹ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 7

Vzhledem k posloupnosti příběhu o N. A. Nazarbajevovi začnu s přídavným jménem "boží". Ten se pro mě stává taky tou nejdůležitější charakterizací v rámci filmových děl o něm.

Film začíná scénou Nursultanových rodičů u hrobky předka. Stejnou scénou začíná i seriál, který nám ji znovu připomíná. U té hrobky se modlí a prosí o potomka. Ke všemu obejdou ritualizovaně hrobku dokola, jak se to dělá u Ka`aby v Mekce, která se v seriálu taky objeví. Nursultan se jim samozřejmě narodí. A je to díky vyšší boží síle. Nursultan je tedy bohem darovaný člověk. Scenárista ateista by mohl říct, že se ve filmu objevuje neviditelná postava boha, která k Nursultanovi promlouvá skrz ústa reálných postav a prorokuje mu zárnou budoucnost. Vše se děje nelogicky a často v rámci jiného obrazu s jeho maximálním emočním důsledkem. Rád vzpomínám na takovou příkladnou scénu, kdy Nursultanovi umře maminka a on je v tento emočně silný okamžik konfrontován se vzpomínkami na ní. Jako diváci se flashbackem vrátíme spolu s ním k momentu, kdy spolu krácejí stepí, zatímco mu říká, že jí duchové předků (součást šamanistické spirituality, kterým se říká Aruah) prorokovali, že se nenarodil jen tak, ale pro slávu národa.

Prorokování se objeví ještě několikrát, jedním z takových je i od učitele z ukrajinské univerzity, kde se ho žáci zeptají, jestli má dar předpovědět budoucnost, což dle jeho slov každý metalurg má mít. Učitel pak Nursultanovi před celou třídou říká, že se z Nursultana stane přinejmenším ministr a to se i děje, když je mu pouhých dvacet let! Připomenu ještě jeden z mnoha příkladů, kdy si jako dělník v železárně podá ruku se slavným akademikem Satpajevem. Šéf směny Nursultanovi s nadšením pogratiuje a poznamená, že dojde v životě daleko. Jakoby též měl prorocký dar nebo skrz něho promlouvaly vyšší entity. Randák se v kontextu kultu osobnosti mimojiné zmiňuje, že daná postava je prezentovaná tak, jakoby byla už od mládí předurčena k budoucím skutkům.³²

Tato implikovaná postava boha se projevuje i svými činy, a to například ve scéně, kdy Nursultan vyjde z Ka`aby v Mekce a zničehonic začne po mnoha letech pršet. Na to Nursultan říká britskému novináři, který o něm chce psát knihu: "Mnoho let v Mekce nepršelo. Myslíš si, že to byla náhoda? To je přesný rozdíl mezi Východem a Západem. Co je pro vás náhoda, tak je pro nás

³² RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 7.

zákonitost.“ Déšť je v této scéně důkaz boží přítomnosti, která drží ochranou ruku nad N. A. Nazarbajevem, kamkoli přijde.

Podobně je prvek deště zobrazen v napohled nevinné scéně, kdy se Nursultan vydává zpět z ukrajinské univerzity do Temirtau a začíná pršet. Pro diváky to může působit jak parafráze rčení rozšířeného v post-sovětském prostoru, že déšť před cestou přináší štěstí. Opět, štěstí je přítomno s prezidentem a je to důkaz, že vyšší síly, snad již zmiňovaní duchové předků, pomáhají prezidentu Nazarbajevovi na každém kroku.

Je důležité si uvědomit, že tyto scény není možné brát vážně, aniž by divák sdílel referenční rámec, který by tyhle scény pomohl dekodovat v rámci sdělení, které se to snaží říct. Já, coby scénárista, v tom můžu vidět přítomnost postavy, kterou nazvu bůh, nebo v tom můžu vidět jen snahy jiného scenáristy, který tyto jevy konstruuje, aby na někoho udělaly efekt. Stejně tak jakožto ateistický divák se na to můžu dívat jen jako na pohádku. Stuart Hall uvažuje o tom, proč publikum někdy neuchopilo autorem zamýšlený význam – podle něj proto, že se diváci v takovém případě jen nevměstnali do rámce vymezeného “dominantním” nebo “preferovaným” kódem.³³ Pověřivost diváka je tedy v případě zkoumaných filmů hlavním předpokladem, chcete-li specifickým kulturním rámcem, pro uchopení zamýšleného významu.

Jaroslav Bláha píše, že ke kultu osobnosti patří přemrštěné vyzdvihování vlastností či schopností dané osoby a současně zamlčování jejích chyb, slabostí, provinění a morálních závad.³⁴ Tím filmy opravdu oplývají a nedá se říct, že by autoři zamýšleli ukazovat chyby, slabosti, a jejich překonávání. Ve filmech hlavní postava neprochází vnitřní proměnou, kdy by se vyrovnávala, jak to známe z klasických dramát, s vlastními slabostmi. Jde spíš o epicky převyprávěný děj, který skáče z jedné události k druhé a nedrží pohromadě. Přesto se později však pokusím vyjmenovat některé chyby, které by jinak smýšlející divák mohl na hlavním hrdinovi vidět. Teď se nicméně pokusím vylíčit, jak je ve filmech vytvářena vyjimečnost N. A. Nazarbajeva.

Za prvé, několikrát zobrazované jsou jeho skryté talenty, které se vyjevují v dramaticky napjatých situacích. Například se Nursultan přihlásí do pěveckého sboru se svým kamarádem, jen aby mohl být nablízku své budoucí ženě, kterou chce svést. Kamarád je však prozrazen tím, že neumí zpívat, a když je osloven

³³ HALL, Stuart. Kodování a dekodování. In *Teorie vědy* 2005, roč. 27, č. 2, s. 52.

³⁴ BLÁHA, Jaroslav. O vzniku a podstatě kultu osobnosti. Liberec: [b.n.], 1969, s. 10.

budoucí prezident, aby zpíval, rozezná se jeho krásný hlas a všichni žasnou a kamarád se ptá, proč mu nikdy neřekl, že takhle umí zpívat. S budoucí ženou se pak přihlásí na lekce tance, ve kterých též vyniká. Dále se zmiňuje prezidentův jiný múzický talent a to hra na dombru, starý kazašský nástroj o dvou strunách. V seriálu se tento talent připomíná však jen jednou a to ve scéně, kdy tím prezident zamyšleně v noci hraje emoční silnou píseň a oslní tím britského novináře. V časově náročném presu, ve kterém se prezident, jak je ve filmu zobrazěn, pohybuje, nezapomíná na dětské lekce dombry, které dostal. A tím i na kazašskou tradici.

Vedle talentů múzických je prezident výjimečně talentovaný i ve sportu. Už ve třech letech vítězí v místním závodě v jízdě na koních. A při příjezdu na ukrajinskou univerzitu, když jim je ukázána univerzitní tělocvična, ve které v řecko-římském zápase soupeří místní siláci, zničehonic vyzve nejsilnějšího z Ukrajinců, kterého bez velké námahy poráží.

Výjimečný je i svými školními výsledky, kdy v dětství vyniká pílí a je v jedné scéně kontrastně zobrazěn s méně úspěšným žákem jako ten, kterému se třída nevysměje při čtení básně. Se svými výsledky by mohl být kým chce. Nursultan v první scéně filmu běží za letadlem ve stepi a má roztažené ruce. Tahle scéna je střižena na opravdového prezidenta sedícího v letadle a hledícího z prosvětleného okna. Hledí na sebe jako dítě, kdy chtěl být pilotem? Opět skrytou schopností (!) je dovednost střílet z pušky - v pouťové zábavě poráží v sázce vojenského pilota a ten ho doporučí na vysokou školu, kam složí zkoušky. Zde se projeví jeho příkladný vztah k rodičům a vlasti. Rodiče ho prosí, aby raději zůstal v rodné zemi. Nursultan je po krátké úvaze, i přes svůj adolescentní věk, kdy je přirozená revolta vůči rodičům, poslechne, aby pak po mnoha letech seděl v letadle a hleděl z něho jako prezident. Důležitou roli v jeho rozhodování hraje tradice, jež mu káže, aby si vážil starších.

Jako dělník v železárně po večerech po práci čte narozdíl od ostatních, co hrají karetní hry, nebo pijí alkohol a perou se. Nursultana považují za nejlepšího metalurga ve třídě, kdy v komické scéně na univerzitě překládá zkoušení spolužáka, který mluví jen kazašsky, a přitom je učitel jasně, že spolužák mluví nesmysly. Nursultanovi dá jedničku, zatímco spolužákovi pětku. Opět je zobrazěn v kontrastu s méně úspěšnými studenty.

Výjimečnost Nazarbajeva je v této části filmu i ve fyzickém vzezření. Oproti svým spolužákům vyniká krásou, ostatní jsou menšího vzrůstu, nebo

tlustí, příliš ušatí a hlavně obyčejně vypadající. Tato krása se ve filmu komentuje, když je Nursultan na sjezdu studentů z celého světa představen jako kazašský metalurg a americká novinářka řekne, že nevěří, že tenhle mladý muž je metalurg, protože je na to příliš krásný, a myslí si, že je Nursultan součástí propagandy. Ten jí odpoví tím, že jí ukáže své ruce, které jsou rukama pracujícího člověka. Novinářka oněmí.

Ke kráse se vážou úspěchy u žen, kterých se mu dostává, bez problému si získává srdce Ukrajinky. V kontrastu s tím je ale nutné zmínit, že srdce své budoucí ženy, Kazašky, dobývá. Ta je oproti Ukrajince zobrazena jako žena ne tak lehce přístupná. Stejně tak jako i Nursultanova matka, za kterou jel její otec ve filmu několik kilometrů za vlakem, na který křičel lásku oslavující hesla, až si pak stoupl s koněm na kolej, aby vlak zastavil. Kazašky jsou vykresleny jako ženy, které chrání svou čest a nedají se jen tak lehce získat. Role Kazašky jako ženy je zde zobrazena velmi tradičně, což v několika scénách film ukazuje na příkladu vztahu mezi babičkou a matkou Nursultana. Babička Nursultanovu matku učí tomu, jak se má chovat u stolu a komanduje jí, ať jde vyhlížet svého muže, což ona s klidem a poslušně dělá.

Randák píše, že osoba zobrazovaná v rámci kultu osobnosti je vykonovatelem hrdinských činů³⁵. Mimo těch politicky hrdinských činů je nutné zdůraznit scénu, kdy Nursultan doslova vběhne do vybuchující části továrny, aby zachránil svého přítele. Stejně tak Nursultan nemá strach, nebojí se postavit za svojí pravdu, když na něho chce zaútočit spolužák zloděj nebo nápadník Ukrajinky.

Více o politické uvědomělosti N. A. Nazarbajeva budu psát až v kapitole věnující se ideologii.

Co se týče jeho sociální uvědomělosti, tak je nutné zmínit jeho přirozené vůdčí postavení v partě, ve které je to on, ke komu se chodí pro rady pro vyřešení morálních otázek. Když Ryspěk, budoucí Nursultanův spolužák, při cestě na Ukrajinu ukradne někomu z nástupiště dva kufry a poté obsah rozdává ostatním ze studentů, Nursultan cizí věci rázně odmítne. Jeden ze spolužáků, který si vzal ponožky, budí Nursultana hned v noci ze spánku a ptá se, co má dělat, jestli ponožky vrátit nenápadně teď nebo si je nechat a riskovat, že ho taky odsoudí. Nursultan mu řekne, ať je vrátí na očích všech ostatních spolužáků,

³⁵ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 7.

protože si je bral taky přede všemi. Tahle nevinná scéna se snaží naznačit morální kvality Nursultana a jeho rázný a negativní vztah ke korupci. To se znovu ukáže, když Ryspěk ukradne peníze vybrané z prodeje vstupenek na divadelní představení, které kazašští studenti hrají na Ukrajině. Poté je to Nursultan, který si ho odtáhne stranou a promlouvá mu do duše. Co mu však říká, neslyšíme. Je však jasné, že scéna vypovídá o sociální uvědomělosti, že by se nemělo krást.

Jako sociálně citlivý se Nursultan projeví v roli usmiřovatele rozhádaného manželského páru, když je ve veřejné sféře v oblasti místní železářny, jen aby mohl dělník dál pracovat a smutkem se neopíjet.

Před pádem Sovětského svazu se nenechá nalákat na nabídky Jelcina, aby se podílel na převratu Gorbačeva. Všemmu zlému a podlému se vyhýbá a odmítá.

Jednu z ožehavých otázek, které jako prezident RK řeší, je snaha Ligy arabských států odkoupit jednu atomovou bombu. Yasser Arafat přiletí tajným letadlem a nabízí okolo dvaceti miliard dolarů, které by dle Nursultanových poradců vystačily Kazachstánu na sto let. Nursultan však i přes názory svých poradců, že by měl atomovou bombu prodat, odmítá, s tím, že se chce od atomových zbraní odzbrojit a jde se dohodnout s Američany, kde je to on, kdo po mnoha večírcích ve Washingtonu probudí zlenivělou kazašskou vládní delegaci, že je třeba uzavřít dohodu.

Ve filmu je ukazovaná geopolitická uvědomělost prezidenta, který se střetává v několika scénách se zástupci zemí, jako je Saudská Arábie, USA, Tchaj-wan. Zatímco Tchaj-wan ho chválí a říká mu, že by si měl dávat pozor na Američany, s Američany vede umně vedené vyjednávání, kdy si uzurpuje pro Kazachstán výborné podmínky. Je ukazován jako ten, kdo obelstí pro blaho svého lidu nejvyšší politiky světových velmocí. V jedné nahé scéně s americkým ministrem v sauně z něho tzv. "vypaří" listovými věnci lepší peníze pro RK za odzbrojení.

Nursultan se při obrovských protestech v Almaty jako jediný z politiků vydává mezi lidi, aby je vyslechl. Ti chtějí místo Gorbačevem dosazeného Rusa někoho z Kazachstánu.

Stejně tak je to taky on, kdo jde během jiného protestu za dělníky z dolů, aby několik hodin stál na pódiu a debatoval s rozhněvanými dělníky. Jeho únava a délka těchto rozhovorů je zdůrazněna následující scénou v hotelu, kdy si musí své kožené boty rozříznout nožem, protože má tak oteklé nohy, že si nesundá boty.

Samotný Nursultanův vstup do politiky je motivován snahou pomoci kamarádovi v nesnazi. Ten na následky zranění musí pobírat invalidní důchod, který ale dosahuje tristně nízkých částek. A tak to za něj Nursultan řeší, až se pomalu stává součástí místní politiky a postupuje v řešení dalších krizových otázek života ve městě železářny.

4.4. O záporech N. A. Nazarbajeva

Další řádky píšu s vědomím, že jde jen o jeden z možných výkladů filmu, a u každého výkladu náležitě zdůvodním, proč si myslím, že některé scény můžou házet na N. A. Nazarbajeva špatné světlo, i když to tak autoři pravděpodobně nezamýšleli. Tyto scény se hlavně objevují v seriálu, jelikož ten je pojat mnohem temněji, než-li filmy, i vzhledem k tématu, jež se snaží zobrazit špinavé politické hry a represe. Je důležité zmínit, že tato selekce scén a můj pohled na ně reflektují můj alternativní referenční rámec. Jak píše Stuart Hall ve své stati o teorii Kódování a dekodování, náležím k případu diváka/divačky, jenž "pracuje s tím, co musíme nazvat opozičním kódem."³⁶ Jde o marginálie, které ale dávají větší prostor pro subjektivní interpretaci, než scény jiné, jsou více otevřené interpretaci.

Některým divákům může vadit tón, jakým Nursultan mluví s britským novinářem. Již od začátku ho podezřívá, že o něm chce psát nekalé věci a nezajímá se doopravdy o RK, když ho načapá, že ani nedokáže správně vyslovit název země. Co je však zarážející, je to, že Nursultan celý dialog vede sám. Sice dostal seznam otázek, ale odpovídá jen na některé z nich, přičemž výběr a dramaturgii otázek má ve svých rukou. Britskému novináři tak nedává skoro žádný prostor na doplňující otázky. Otázky si nejen pokládá Nazarbajev sám, ale sám dává důraz některým pasážím. Některým divákům to bezesporu může imponovat a může to působit dojmem, že se jedná o silnou vůdčí a nekompromisní osobu. Některým však tento styl může připadat trochu vyhábačný a arogantní. To vše fikční Nursultan dělá s opačně zamýšleným cílem. Snaží se být neproniknutelným a možná říct to nejdůležitější.

Nejasně může působit scéna, ve které britského novináře prezident pošle se svým delegátem sehnat mu čerstvý kumys. V jurtě na novináře čeká skupina

³⁶ HALL, Stuart. Kódování a dekodování. In *Teorie vědy* 2005, roč. 27, č. 2, s. 57.

prezidentových kamarádů z dětství, kteří sedí u bohatě prostřeného stolu a snaží se novináře bavit. Pro diváka, který zná různé klanové praktiky v politice RK a spolu s tím nepotismus, může působit tahle scéna nejasně - může si pokládat otázky, kde se tam ti čtyři kamarádi vzali? Museli zanechat práce a přijet bavit novináře? Nebo žijí někde poblíž jurty nebo snad v ní a jsou v neustálé péči prezidenta?

Jako zápor může působit také prezidentova pověřčivost a magické myšlení. Znovu rád připomenu příklady, kdy věří, že déšť v Mekce je boží znamení a dává jasně najevo, že on narozdíl od racionálně smýšlejících lidí ze západu, věří v nadpřirozené jevy a znamení.

Stejně tak záporná může pro někoho být nechuť dělit se o moc s parlamentem. To je ve filmu popisováno jako pokus o převrat v roce 1993, kdy, jak Nursultan sám říká, byl kousek od toho použít armádu. To se zdůvodňuje metaforou parlamentu s malým uplakaným dítětem, který chce kus moci jako hračku. Nursultan neguje, že uplakané dítě hračky ničí, a teď se řeší, že by se jim dal kus moci. Parlament je ve filmu vykreslen jako uřvané stádo, které se mezi sebou pere a překřikuje. To je jediné vyjevení opozice v RK. Přičemž se ve filmu nevysvětluje, o co přesně šlo a jaké jsou důvody. Scéna staví čistě na emocionálním vyznění, protože premiér, který zradí Nursultana, byl celou dobu jeho blízkým přítelem. Nursultan vše řeší pěstí a převádí tak konflikt do osobní roviny, což ale pro jiné může působit jako příliš rázné a jednoduché řešení.

Dobré je zmínit, že důležitým aspektem kultu osobnosti je též všudypřítomnost. Randák píše: "K účelu podpory kultu a výsostného postavení úctyhodné bytosti slouží časté cesty po "svém teritoriu", též po území státu, národa, v náboženském či sociálním prostředí, pro něž jsou těžištěm. Všude tam, kde je jejich místo, bývají prezentovány jako lidé ač výjimeční, přesto obyčejní, takříkajíc z masa a kostí...Co pak jejich přítomnost může vyvolat v řadách oddaných, to dokazuje například i více než fanatické přivítání Adolfa Hitlera po jeho příletu do Norimberka na stranický sjezd NSDAP v roce 1934, jak to zachytila ve svém výmluvném dokumentu Triumf vůle Leni Riefenstahlová."³⁷ Podobně se tak ve filmu objevuje podivná scéna, kdy prezident navštíví s novinářem restauraci v centru Astany: jakmile do ní vstoupí, všichni hosti si stoupnou a zdraví se s prezidentem, pracovníci místní restaurace jsou u vytržení,

³⁷ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 10.

děkují mu za návštěvu, hosté se potají snaží si prezidenta fotit a servírka se celá červená a chichotá se, což prezident komentuje otázkou: "Proč se směješ? To jsem tak legrační?" Což jen umocňuje přes veškerou autoritativní auru, že se jedná o člověka z masa a kostí, který si udělá srandu i ze sebe.

4.5. Nursultan a ideologie

Randák mimojiné zmiňuje, že osoba, která se k takové mýtické roli hodí, musí být nejen neobyčejná, jak jsme si již dokázali, ale jejím dalším poznávacím znamením je tragika životního osudu.³⁸ Ta se ve filmu u Nursultana objevuje v podobě ideologických represí.

Film několikrát odsuzuje Stalinovy represe. Ty se nevyhnuly ani Nursultanově rodině. Ta je ve své podstatě tradiční. Je to zdůrazňováno již od jedné z prvních scén, ve které babička říká otci asi tříletého Nursultana, aby ho naučil jména svých sedmi dědů, což je pro ni něco, co by každý Kazach měl znát. Stejně tak již zmiňované modlení se k hrobce, jež v sobě spojuje pro místní oblast typické míchání islámu a šamanismu.

Abychom si připomněli, co je původní podoba Kazachů před vpádem komunistů, je nám ve flashbacku připomínáno vypalování mešit, které postihlo Nursultanova dědečka, který je mullou. Voják mu říká: "Přestaň se litovat tím pohledem! (poznámka: pohledem na hořící mešitu) Se starým je konec! Jdeme stavět nový život!"

Po několika minutách zjišťujeme, že mulla spolu se svojí mladičkou dcerou byli nuceni pobývat v táborech nucené práce, kde se Nursultanova matka seznámila s jeho otcem.

Dále se ve filmu znovu ukazuje represe islámské víry, kdy se mulla spolu s dalšími Kazachy modlí a je za to šikanován jedním z náčelníků tábora.

Takový náčelník represivního státního aparátu, který se opírá o zákony a používá jako donucovací prostředek násilí, či nátlak³⁹, se tu objevuje v různých podobách; jako policista nebo voják, výběřčí daní, náčelník v osadě nebo právě v nuceném pracovním táboře. Za Stalina si své vytrpěl i Nursultanův otec, který musel platit nespravedlivě vysoké daně za svůj sad stromů, který ve vyprávění

³⁸ RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: Kult osobnosti. ČVUT. Praha 2007 s. 6.

³⁹ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 240.

sloužil jako metafora multikulturality země a který kvůli tlakům ze strany ýběřčího daní posekal.

4.6. Nursultan a sedmdesátá léta

Mezi prostředky represivního státního aparátu se mimo jiné počítá policie, vláda, administrace, armáda, státní bezpečnost soudy, vězení atd. Althusser přišel s tím, že samotná tato složka nestačí pro dlouhodobě udržitelnou politickou moc⁴⁰, a proto, jak píše Reifová: "každý státní aparát usiluje o to, aby udržel "hegemonii" nad druhou komponentou státního aparátu, totiž jeho ideologickou složkou: církvemi, školstvím, univerzitami a především prostředky mediální komunikace."⁴¹

Samotný vztah Nursultana k islámu se dále nekomentuje a islám ze scény mizí, objevuje se opět znovu s pádem komunismu.

Film se kriticky k tomuto období nevyjadřuje. Jsou zde zobrazení zkorumpovaní úředníci, kteří se bojí o svá místa, ale Nursultan není v ohrožení represí. Lehkým konfliktem může být pokus o zákaz vystoupení rockové skupiny, ten však progresivní Nursultan zamítne a koncert se uskuteční.

Stát se taky vyrovnává s následky stalinismu. Tři političtí vězni se dožadují práce v železárně, a jediný, kdo je vyslyší, je Nursultan. Ti mu pak pomůžou najít zásoby železné rudy, které pomůžou Nursultanovi v politickém růstu.

4.7. Nursultan a osmdesátá léta

V tomto období vůči Nursultanovi dochází k nemalým represím ze strany Dinmuchameda Kunajeva, prvního tajemníka komunistické strany Kazachstán, který mu vyhrožuje, že pokud zveřejní svojí zprávu o stavu kazašského zemědělství, tak se mu pomstí. Nursultan to však učiní, což taky dokazuje jeho hrdinství, ale je ráno svědkem násilných krádeží novin ze stánků a jejich následného pálení v celém městě. Kunajevovi muži taky Nursultana pronásledují, když jede z práce a jeho ženu zastrašují tím, že jí volají s informací o smrti

⁴⁰ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 240.

⁴¹ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 241.

Nursultana. Nějakou dobu rodina žije ve strachu. Nursultan je ideologicky nevhodný, protože ohrožuje status quo a pozici Dinmuchameda. Divák je však na jeho straně, protože mu jde o blaho země. K zamyšlení je reakce Nursultana na tyto represe. Ptá se sám sebe před britským novinářem, proč si na Kunajeva nestěžoval v Moskvě, a sám si odpovídá: "Není v naší tradici, abychom sundávali z místa člověka, který se zasloužil o mnohé dobré v naší zemi." To nám znovu připomíná význam tradičních hodnot pro N. A. Nazarbajeva. Konflikt v nic většího nepřeroste a Nursultan navštíví a osloví Dinmuchameda, který je v důchodu smutný ze smrti své ženy, „příteli“. Z mého osobního dojmu je tento vztah k postavě Dinmuchameda nejasný. Na jednu stranu je ukazován jako neschopný a zkorumpovaný politik a na druhou je mu vykazována od Nazarbajeva úcta a respekt. Cítím v tom snahu očernit někoho velmi oblíbeného.

Gorbačev však místo Kunajeva dosadí ruského úředníka. Ten je ochotný proti stávkujícím, kteří chtějí v zemi Kazacha, poslat armádu. Nazarbajev jako jediný ze státníků vyslechne protestující a slíbí jim Kazacha v zemi, před tím, než na ně vystartují policisti.

Nursultan ve filmu připouští, že do poslední chvíle věřil socialismu s lidskou tváří. Ten je však pučem zničen. Když Nursultanovi ráno volají z Moskvy s tím, že se Sovětský svaz rozpadá, zapne televizi, která neukazuje ani jedinou zmínku o válečném stavu, jen balet. Z teorie víme, že jde o příklad snahy udržování moci státního aparátu represivního nad tím ideologickým.

Při telefonátu s generálem zjišťuje, že se ten převratu účastní. Nursultan se ho snaží přesvědčit, že by měl být věrný Sovětskému svazu. Jak to, že tento generál zradil a začal sloužit nastupující státní moci? Dle Althusserovy eseje se dá říct, že aparáty státní moci můžou přetrvat, když se státní moc mění. To ukazuje na příkladech francouzských revolucí či Velké říjnové revoluce.⁴²

4.8. Nursultan jako prezident

Pokusme se konečně nalézt odpověď i na to, jaký prezident N. A. Nazarbajev ve filmu je. Musíme se podívat na to, jak nás, diváky, film ideologicky interpeluje. Co však je ideologická interpelace? Reifová píše, že se

⁴² ALTHUSSER, Louis. *Lenin and philosophy, and other essays*. New York: Monthly Review Press, 1971, s. 141.

jedná o "proces, kdy ideologie oslovuje jedince a staví je do pozice subjektů (...)
Každý jedinec je tak ideologií označen a postaven na určité místo, do určité role,
kterou mu ideologie připisuje v rámci své reprezentace reality."⁴³

Pojďme si tedy ukázat některé příklady ideologické interpelace ve filmu.

Prvním a nevinným příkladem je, když se babička Nursultana zmíní, že každý Kazach by měl znát svých sedm předků. Film tak začíná na nacionální notu a říká, co by každý Kazach měl znát. Pro diváky, kterým je určen film, tak cílí velmi jednoduše na jejich národnost a operuje s pojmem Kazach, nebo s pojmem "my".

Jak jsem uváděl, dalším takovým příkladem je, když Nursultan vysvětluje novináři rozdíl mezi "Východem" a "Západem" a říká: "Co je pro vás náhodou, je pro nás zákonností." Tím nejen říká, že Kazaši mají věřit nadpřirozené konotaci deště v Ka`abě, ale taky, že ta samá zákonnost je, že se narodil pro štěstí národa.

A to jest třetím příkladem, který chci uvést. Tato věta Nursultanovy matky, která říká, že jí duchové předků říkali, že se Nursultan nenarodil jen tak, ale pro slávu národa. Tahle věta v podstatě říká, že duchové předků předurčili Nursultana do jisté pozice pro celý národ. Zároveň to implikuje, že duchové předků vidí do budoucnosti a starají se o slávu národa.

Návrat k tradicím, na základě čehož stojí osobnost Nursultana, je tak tématem filmu. Až po rozpadu Sovětského svazu mluví převážně prezident v současné RK kazašsky, a opět hraje na dombru, na kterou hrál v dětství a chodí opět do jurty.

Musíme si tedy znovu položit otázku, jakým prezidentem N. A. Nazarbajev je? Odpověď se nabízí celou dobu a to, že je vládcem tradičním. On je ten Kazach, kterého slíbil, že sežene a který navrátí Kazachstánu Kazacha a s ním i nepřímou národní identitu zapomenutou sovětskou nadvládou. Tím, že se vztahuje k tradičním hodnotám, staví se do role vládce tradičního, možno říct nějakou nadpřirozenou silou vybraného, což může asociovat některé panovníky dob minulých, krále seslané bohy. Stejně jako oni se rozhoduje i pěstmi a těší se velké moci v zemi. Rozhodně se nejedná o obyčejného demokratického státníka a obyčejného člověka. Karty byly zamíchány silami, o kterých nemá obyčejný člověk ani ponětí.

⁴³ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 83.

5. Závěr

Ve své práci zkoumám, zda-li zkoumané filmy a seriál vykazují známky kultu osobnosti. Na základě své narativní analýzy docházím k mnoha shodám, které mi dovolují s jistotou říct, že se jedná o díla glorifikující prezidenta Nursultana Nazarbajeva. Tuto otázku dále rozvádím a na základě zobrazení postavy Nursultana Nazarbajeva v dílech docházím k závěrům, že se nám snaží díla podat obraz vládce opírající se o tradiční hodnoty a co je víc překvapivé, také o šamanské pověry, které souvisejí se zbožšťováním v rámci kultu osobnosti.

Z hlediska scénaristických mechanismů, které dopomáhají k vytváření obrazu silné osobnosti prezidenta, zaujme absence vnitřního vývoje postovy. Postava neprochází změnou a nepřekonává žádné vnitřní překážky, slabosti. Vnější překážky zdolává jednoduše, bez většího vynaložení sil.

Pokud by práce na podobné téma v budoucnu vznikla, doporučoval bych rozvést ji o analýzu reakcí z médií a to jak mainstreamových, tak opozičních. Případně se nabízí, pokud není možný sběr osobních dat recipientů, zkoumat např. komentáře na youtube, na kterém jsou díla nahrána.

Nikdo nemůže oponovat, že by tato postava měla špatné vlastnosti, které by nebyly hodny následování, že by byl zobrazen jako zlý a nedemokratický. Přílišná glorifikace, která je s kultem osobnosti spjatá, sama o sobě nemusí být nebezpečná, ale nebezpečí kultu osobnosti vede, jak připomíná Bláha, v základu ke "vzniku jevů daleko škodlivějších, mezi něž patří: usurpování moci a potlačování demokracie; porušování zákonů, předpisů a obecně platných norem i jejich svévolný výklad; bezohledná likvidace ideologických odpůrců zahrnující i likvidaci fyzickou; porušování základních principů, na nichž je vybudováno společenské zřízení (...) používání násilí tam, kde je na místě přesvědčování a výchova jinými prostředky; odpírání základních práv občanům, nemající revoluční oprávnění (...) jedním slovem zvůle."⁴⁴

Nabízí se také otázka, proč se ve zkoumaných filmech tolik ozývají nacionální melodie. Dá se předpokládat, že souvisí s nezávislostí země a hledáním vlastní identity. Co je s tím však spojené a čeho jsem si všiml, je myšlení, které to propaguje. Nejen, že se filmy snaží navádět k magickému myšlení, ale i k iracionálnímu opěvování jedince. To je něco, co by nemělo patřit

⁴⁴ BLÁHA, Jaroslav. O vzniku a podstatě kultu osobnosti. Liberec: [b.n.], 1969, s. 10.

do světské demokratické společnosti. Tímto způsobem může docházet k zakrývání pravé podstaty jeho politiky, či úspěchu.

Seznam použitých pramenů a literatury

Knihy:

ALTHUSSER, Louis. *Lenin and philosophy, and other essays*. New York: Monthly Review Press, 1971. ISBN 978-1583670392.

BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-099-2.

BLÁHA, Jaroslav. *O vzniku a podstatě kultu osobnosti*. Liberec: [b.n.], 1969, 25 s

HALL, Stuart. Kódování a dekodování. In *Teorie vědy 2005*, roč. 27, č. 2, s. 41–59. ISSN 1210-0250.

REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-926-7.

Články:

RANDÁK, Jan: Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech. In: *Kult osobnosti*. Praha: Fakulta stavební ČVUT v Praze, katedra společenských věd, 2007. ISBN 978-80-01-03713-3.

Internetové zdroje:

Encyclopaedia Britannica [online]. The Editors of Encyclopaedia Britannica ©3.7.2018 [cit. 30.7.2018]. Dostupné z:

<https://www.britannica.com/biography/Nursultan-Nazarbayev>

Organization for Security and Co-operation in Europe [online]. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. ©2011 [cit. 10.8.2018]. Dostupné z: <https://www.osce.org/odihr/elections/75821>

Official site of the President of the Republic of Kazakhstan [online]. [cit. 30.7.2018]. Dostupné z:

http://www.akorda.kz/en/republic_of_kazakhstan/president

Википедия [online]. ©27.7.2018 [cit. 30.7.2018]. Dostupné z:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%BE%D0%B2_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%B8_%C2%AB%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%84%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BC%C2%BB

Filmy:

Небо моего детства [Film]. Kazachstán, 2011.

Režie: Рустем Абдрашев. Scénář: Шахимарден Хусаинов, Рустем Абдрашев.

Kamera: Александр Рубанов Střih: Татьяна Белоусова, Галымжан Санбаев

Výprava: Сабит Курманбеков. Hudba: Куат Шильдебаев.

Obsazení: Байкенже Бельбаев Мухамадали Махмадов Нурлан Алимжанов Нуржуман Ихтымбаев Бибигуль Тулегенова Асылхан Толепов Сатимжан Санбаев Наталья Аринбасарова Алмагуль Алишева Ержан Жарылкасынулы.

Producent: АО «Казахфильм» имени Шакена Айманова, Министерство культуры Республики Казахстан (Ministerstvo kultury RK.) Stopáž: 111 minut.

Путь лидера: Огненная река [Film]. Kazachstán, 2013.

Režie: Рустем Абдрашев. Scénář: Шахимарден Хусаинов, Рустем Абдрашев.

Kamera: Сапар Койчуманов, Александр Плотников (III) Střih: Галымжан Санбаев Výprava: Сабит Курманбеков, Умирзак Шманов. Hudba: Абулхаир Жараскан

Obsazení: Нурлан Алимжанов Нуржуман Ихтымбаев Наталья Аринбасарова Мадина Есманова Виктор Сухоруков Валентин Гафт Сергей Шакуров Бахытжан Альпеисов Тлектес Мейрамов Валентин Кузнецов

Producent: АО «Казахфильм» имени Шакена Айманова, Министерство культуры Республики Казахстан (Ministerstvo kultury RK.) Stopáž: 84 minut.

Путь лидера: Железная гора [Film]. Kazachstán, 2013.

Režie: Рустем Абдрашев. Scénář: Шахимарден Хусаинов, Рустем Абдрашев.

Kamera: Сапар Койчуманов, Александр Плотников (III) Střih: Галымжан Санбаев Výprava: Сабит Курманбеков, Умирзак Шманов. Hudba: Абулхаир Жараскан Obsazení: Нурлан Алимжанов Нуржуман Ихтымбаев Наталья

Аринбасарова Мадина Есманова Виктор Сухоруков Валентин Гафт Сергей

Шакуров Бахытжан Альпеисов Тлектес Мейрамов Валентин Кузнецов
Producent: АО «Казахфильм» имени Шакена Айманова, Министерство культуры Республики Казахстан (Ministerstvo kultury RK.) Stopáž: 90 minut.

Путь лидера: Разрывая замкнутый круг [Film]. Kazachstán, 2014.
Režie: Рустем Абдрашев. Scénář: Шахимарден Хусаинов, Рустем Абдрашев, Геннадий Земель Kamera: Сапар Койчуманов, Александр Плотников (III)
Střih: Галымжан Санбаев Výprava: Сабит Курманбеков, Умирзак Шманов.
Hudba: Абулхаир Жараскан
Obsazení: Нурлан Алимжанов, Мадина Есманова, Валентин Гафт, Сергей Шакуров, Ислям Нуртазин, Азамат Ашимов, Владимир Стеклов, Игорь Ясулович, Александр Рапопорт, Евгений Сидихин, Евгений Стычкин, Ирина Шевчук, Ольга Демидова (IV), Ержан Жарылкасынулы, Наталья Аринбасарова, Алмагуль Алишева, Исбек Абильмажинов, Акерке Сулейменова, Мадина Амеева, Александр Галибин, Александр Сухинин, Геннадий Земель, Андрей Попов (VII), Павел Абдалов, Сергей Шанин, Толеубек Аралбай
Producent: АО «Казахфильм» имени Шакена Айманова, Министерство культуры Республики Казахстан (Ministerstvo kultury RK.) Stopáž: 93 minut.

Так сложились звёзды [Seriál]. Kazachstán, 2016.
Režie: Сергей Снежкин. Scénář: Сергей Снежкин Kamera: Сергей Мачильский. Výprava: Дмитрий Татарников, Инесса Снежкина, Елена Мовчан.
Hudba: Юрий Потеенко Obsazení: Берик Айтжанов Хью Фрейзер Сергей Гармаш Алексей Гуськов Динара Бактыбаева Карлыгаш Мухамеджанова Алдабек Шалбаев Игорь Угольников Дарья Мороз Юрий Ицков
Producent: АО «Казахфильм» имени Шакена Айманова, Министерство культуры Республики Казахстан (Ministerstvo kultury RK.) Stopáž: 4x45 minut.